

Kvæghyrden fra Ørum Sø

Af William Mortensen

Tegninger af Kirsten B. Ovesen, Mejrup v/ Holstebro

Aksel Henriksen, Ørum lyser op, når man beder ham fortælle nogle af de oplevelser, som han har haft gennem et langt liv. Han har boet i Ørum, siden han i 1910 som fireårig flyttede hertil fra Svankjær.

A. Ritt Carstensen: Fuglene i Flade Sø (III. Tidende)

Mange 77 årige vil kunne fortælle om hændelser, som ligger over 70 år tilbage. Det særegne ved Aksel er imidlertid, at han raskvæk går 90 – 100 – 110 - 120 - 130 år tilbage i tiden. Hvad der hændte før Aksels tid, har han fra sin far, Henrik. Hvad der lå før Henriks tid, har dennes far, Laust givet mæle. I vort land er denne form for mundtlig overlevering fra slægt til slægt desværre uddøende, men den har tidligere været udbredt, og man kender den stadigvæk på Færøerne.

Med ufravigelig dramatisk effekt fortæller Aksel om den dag i 1916, da han stod ude ved husgavlen og lyttede til en voldsom kanontorden fra havet ud for Lodbjerg fyr. Det var Jyllands-slaget, som udkæmpedes. Efter to døgn erklærede både den tyske højsøflåde og den engelske flådeafdeling sig for sejrherre at være, hvorefter de sejlede i hver deres retning. Aksel ikke blot genfortæller, han genlever. Min ryg værker, når Aksel synlig rystet fortæller om den slidsomme dag, som arbejderne havde, da de i starten af dette århundrede med håndkraft gravede afvandingskanal fra Storkær til Ørum sø. Aldeles

svedt bliver jeg, når Aksel en sommerdag for 107 år siden lader bedstefaderen forke det ene læs enghø efter det andet på bunden af den da tørlagte Ørum sø.

Auktion

over de tørlagte Flade og Drum Søer.

Udsolgte Begjæring af Eierne af de tørlagte Flade og Drum Søer, Lehnsgrevinde Reventlow og Kammerherre, Stamhusbesidder Sehestedt Jøulfs Dødsbo, bliver denne Eiendom, der er beliggende i Vestervig, Agger, Lodbjerg og Drum Sogne, Høsting og Rejs Herreder, Thisted Amt, med paaflaade Phvinger og deri værende Dampmaskiner, 2de Turliner og Pumperedskaber samt den tilhørende Jaspæstørboldig med Høve i Laabel By, tilfaldt til Bortsalg ved en offentlig Auktion, der afholdes **Tirsdagen den 2den Oktober d. A., Formiddag Kl. 11, i det paa Eiendommen værende Raadhus ved Laabel i Vestervig Sogn.**

Eiendommens Areal er cirka 2000 Tdr. Land, hvoraf ca. 1100 Tdr. Land er Døntjord, og den har hithil været beplantet til Høstet og Græsning.

Bestyrer B. Lauritzen i Laabel pr. Vestervig paafører Eiendommen og et Exemplar af Salgsbetingelserne henligger hos ham til Efterlys.

Ordførelser vedrørende Eiendommen og Salgsbetingelserne kunne forøvrigt erholdes ved Henvendelse enten til Kaptein Clausen, Aagaards Nr. 1, Kjøbenhavn eller til Godsinspektør Copmann, Høsting pr. Ørbæk.

Hvilket herved bekendtgøres.

Høsting Rejs Herrederes Kontor, den 8de September 1883.

Jansen.

Laust Henriksen boede i et lille hus nær Ørum søs nordlige bred. Den omliggende eng lå så lavt, at den en del af året var oversvømmet, men huset var placeret på en højereliggende sandbanke. I den fugtige del af året var det nødvendigt at binde små

træplader under fodtøjet, hvis man ville forcere den sumpede eng. Henrik Henriksen, som fødtes i 1874, voksede op herude sammen med 8 søskende.

Henriks mor hører vi ikke meget om, men Laust var først og fremmest murerarbejdsmand. For over hundrede år siden trak han i håndsvinget, når der skulle vindes sten op ved byggeriet af Lodbjerg fyr. Intet fagforeningsvælde forbød Laust at hjælpe til, når der skulle bringes gods i land ved en stranding. Til andre tider arbejdede han ved Vandbygningsvæsenet, men mest interessant synes jeg, det er, at han har ernæret sig som kvæghyrde på bunden af Ørum sø. Dette skal vi senere vende tilbage til.

Aksel fortæller, at hans bedstefar var en ivrig jæger. En nedlagt grågås eller svane var delsom og gjorde lykke i det lille hjem. En dag skød Laust sammen med en jagtfælle tre oddere og indkasserede 30 kr. for skindene. Selv i datiden regnedes dette for at være så usædvanligt, at det blev nævnt i avisen. Den største odder var så lang, så halespidsen kunne røre stuens bræddegulv, mens snudens knurhår rørte loftsbjælkerne.

I maj måned fangede man brasen, når denne gik ind mellem sivene for at gyde. Et år var der så mange brasen at fange, så man kunne skovle dem op. Det år lejede Laust en mand til at køre flere læs brasen bort på hestevogn. Særlig højt skattet var denne fisk ikke, men det store kvantum gjorde alligevel, at Laust fik en god skilling i portemonnæen. Foruden brasen var der også den gang en del ål i søen, og det lykkedes af og til at fange en velsmagende helt.

Når Ørumbønderne var færdige med at høste, fik Henriks mor og nogle af børnene lov til at sanke aks, så ikke blot fuglen, men også den fattige kunne blive mæt.

Som ni-årig kom Henrik ud at tjene på en gård nær Morup Mølle. Efter en dags arbejde fik han om aftenen en lille ration mad udleveret på en trætallerken. Husmoderen gav ham den med

ordene: ”Er du mere sulten, kan du gå ud og forsyne dig hos svinene.” Var han som halvstor knægt hjemme på besøg, kunne han undertiden skaffe en middag til familien ved at strø korn på jorden og derefter ved hjælp af et faldbræt med udlørsenor nedlægge gråspurve, som også i datiden lod sig friste af en håndfuld byg. Moderen pillede gråspurvene, tog indvoldene ud og kogte spurvesuppe. Meget kød var der ikke på 12-14 gråspurve, men suppen var velsmagende, og sulten avedes. Henrik sagde ofte: ”Mor må tit være gået sulten i seng, men vi børn har aldrig suket.”

I 1875 og årene derefter fik Laust Henriksen en spændende opgave at tage vare på, idet hans arbejdsplads da var på bunden af Ørum sø. Syv år i forvejen var et engelsk ingeniørfirma gået i gang med at tørlægge både denne og Flade sø. Tidligere havde firmaet med held tørlagt Sjørring sø, og det fortæltes vidt og bredt, at sø-bunden heroppe med sin frodighed kunne kaste af sig, så det var mageløst.

Udtørringen af Ørum sø var ikke nogen let opgave. En syv kilometer lang kanal skulle graves fra søens rand fra Storkærudløbet øst om søen til Gl. Ørums eng, hvor Hvidbjergåens vand blev optaget. Kanalen skulle ende ved Tolbøl bro. Her skulle en dampmaskine pumpe kanalens vand op, så det selv kunne strømme videre ud i Krik Vig.

Laust var med i arbejdssjakket på den nordlige side af søen. På den sydlige side var Aksels morfar, Jens Peder Kristensen, med til at grave, idet denne boede oppe i Randrup, hvor han var strandfoged. Det øverste lag var sort klæg, og længere nede lå blåleret. Hvem hører ikke den svuppende lyd fra Laustes skovl, når det lykkedes ham at rive en skovlfuld ler fri af vandets sug. På hans gamle dage kunne han sidde ved ovnen og fortælle den lille Aksel, hvor mange timer han havde måttet slide, inden han kunne gå op til købmanden i Lodbjerg for at købe et tolvpunds brød.

Skuffelsen var stor, da det viste sig, at landkanalen ikke havde kapacitet til at tage alt vandet. Bedre var det ikke, at dampmaskinen ved Tolbøl bro strejkede for et godt ord. Ja, hele projektet var faktisk at regne for en fiasko, inden vandstanden var sænket så meget som en alen. - Fra Oddesund i syd til Han Herred i nord gik snakken om alle de skønne spildte kræfter.

Den tørlagte Flade Sø i Thy (Tejnet af R. Carstensen ca. 1880 – III. Tidende)

Den engelske ingeniør var en dynamisk mand, som ikke ville give op. Han udskiftede den lunefulde dampmaskine med et par vindmotorer. Til aflastning af landkanalen lod han et arbejdssjak grave en kanal diagonalt gennem søen fra Hvidbjerg Å udløbet i øst til søens afløb ved Tolbøl i vest. Hermed lykkedes det at få søens bund lagt blot med undtagelse af en ganske lille pøl nær Handrup odde, som det aldrig lykkedes at udtørre.

Tørlægningen af Flade sø drillede om muligt endnu mere, og det var en udbredt opfattelse, at det var trykket ind gennem sandet af havvandet i vest, som hele tiden gav vandproblemer her.

De mænd, der boede omkring ørum sø og Flade sø for hundrede år siden, var vist lavet af godt gods. Efter syv års slid havde de tørlagt 3000 tønder sæde søbund. Humøret var højt, da en flok mænd med dyndsko bundet under fodtøjet en tidlig forårmorgen gik i gang med at tilså det indvundne land med græsfrø.

Det indtrængende vand i Flade sø formåede man i længden ikke at dæmme op for, hvilket medførte, at denne del af projektet måtte opgives.

En stor del af Ørum sø blev brugt til afgræsning, mens der bjærgedes hø fra den øvrige del. Laust boede jo nær ved området, så det faldt naturligt, at det blev ham, som skulle være kvæghyrde. Hvor mange stude der var i fenneerne, ved Aksel ikke, og så er der heller ikke andre, der ved det, men at der har været meget at se til, skal man ikke tvivle om.

Hver morgen sommeren igennem gik Laust sammen med et par af de ældste af børnene sin runde. At tælle en flok rolige, græssende stude på

30-40 stykker var ingen sag. Var der 50 eller flere i flokken, eller var der uro mellem dyrene, var det praktisk talt umuligt at have med at gøre, hvor meget Laust og børnene end hjalp hinanden, og hvor mange gange de end startede forfra.

Fandt de et kreatur, som var faldet i en grøft, forsøgte de selvfølgelig først at genne det op ved tilråb, fagter og rygslag. Lykkedes dette ikke, kunne en mand og hans to småknægte naturligvis ikke udrette meget, hvis en tolv hundrede pundes stud prustende sad fast i mudderet. Laustes vest var gennemtrukket af sved, da han efter kort tids forgæves asen kommanderede den hurtigste af drengene op til Vilhelm i Tåbel. Man ser drengen pile alt, hvad remmer og tøj kan holde ind over engene. Stakåndet har han fremstammet sit ærinde til opsynsmanden. Vilhelm har straks begivet sig af sted med sine to trækstude, så de kunne hjælpe det nødstedte dyr op på fast bund. Når Vilhelm ankom med spandet, vidste Laust nøjagtigt, hvordan træktovet skulle anbringes på den arme stud, som lå der og vendte det hvide ud af øjnene.

Studene, som græssede på søbunden, ejedes af bønder fra store dele af den sydlige del af Thy. Når efteråret satte ind med regn og rusk, kom ejerne sammen med deres karle for at afhente dyrene.

Ved udbindingen om foråret havde kræene været stridhårede og slukne med store kager på lårene. Nu var de bredryggede og glinsende i hårlaget, så bønderne strålede om kap, når dyrene i adstadigt tempo fulgte trækkerne op ad markvejene bort fra søens saftige græs.

Efter et par gode opfedningsår kom der imidlertid et par meget kolde og regnfulde somre. Studene æltede uroligt søbunden op. Til andre tider stod de blot stille med rumpen i sydvest og lod vandet løbe i stride strømme ned over ryggene. Søormene, som man den gang kaldte dyrenes indvoldsorme, trivedes, men studene trivedes ikke. Da efteråret kom, var flere af kreaturerne døde. Andre var udmagrede med huld som skabede katte og gav kun en stråle væde fra sig, hvor der skulle komme fast afføring.

På indbindingsdagen var bønderne meget afmålte, og den hæder, man året forinden havde tildelt Laust med rundelig hånd, kunne nu være på et meget lille sted.

Efter et par dårlige opfedningsår viste

bønderne ikke længere den helt store interesse for at få stude på græs i Ørum Sø, hvorefter det engelske konsortium, som administrerede området, gik over til udelukkende at bjærge hø dernede.

Fra juni måned til langt hen i september sled snesevis af mænd i det med leen fra solopgang til hen imod midnat. En stor høstak samlet henne ved vognene gjorde det ud for den fællesseng, som de sov i, fra mørket havde lagt sig, til de første solstråler eller regndråber vækkede dem til en ny dag. Pigerne får vi ikke meget at vide om, men de har også deltaget i høbjærgningsarbejdet, idet de skulle vende de tykke skår af hø, så de kunne blive godt vejret helt igennem.

Det kneb med at køre hølæssene op fra søbunden, da vognene gang på gang satte sig fast. Mange steder måtte man lægge brædder, som hele tiden skulle flyttes frem, efterhånden som de var passeret. Det var nødvendigt at køre op ad den bløde søvej med to-tre smålæs og omlæsse disse smålæs til et stort læs, inden en bonde kunne age hjemad. Kom bonden fra så fjerne steder som Koldby, Grurup eller Heltborg, kunne han kun hente et enkelt læs om dagen, mens bønder fra Tygstrup, Morup Mølle eller Svankjær kunne afhente flere læs. - Vognmand Johannes Nyby fra Koldby var kendt for at køre med store læs. Over sidefjælene på hans brede kassevogn lagde han bjælker på tværs. En markedsdag, da mange skulle passere ham i modsat retning, gik det galt. Inden han nåede hjem til Koldby med sine to jyske heste, var han blevet meldt til sognefogeden ikke mindre end tre gange, hvis det da ellers står til troende, hvad folk sådan går og siger.

Laust og de største af børnene deltog i høstarbejdet på linie med alle andre arbejdsføre folk fra egnen. Henrik, som stadig var en lille purk, så sådanne somre tusindvis af læs krydret duftende enghø blive kørt bort fra Ørum sø.

Udgifterne ved at holde søen tørlagt voksede

imidlertid voldsomt, så indtægterne ved høbjærgningen ikke slog til. Det engelske selskab gik fallit, og stort bedre gik det ikke med brødrene Klausen, som købte rettighederne til søen. De måtte også opgive ævred. Efter at området havde været tørlagt i syv år, fik vandet i 1882 lov til at trænge ind, og søen har ikke været tørlagt siden. - Den ene af vindmøllerne blev skilt ad og senere opsat ved Morup Mølle.

Kilde: Sydthy Årbog, 1984, side 36-40.